

Informācija par pieprasīto jautājumu

11.03.2021. saņēmu no Jums vēstuli ar lūgumu sniegt informāciju par Daugavpils novada domes 03.03.2021. vēstulē Nr. 2.1-09/154. doto norādījumu: "Konsultēties ar prof. Aiju Mellumu, kas bija viena no galvenajiem aizsargājamās dabas teritorijas veidotājiem, un var detāli izskaidrot iemeslus iekļaut karjeru teritorijas aizsargājamo ainavu apvidū "Augšdaugava"".

Norādījuma pamatā ir veiktās ekspertīzes autoru apgalvojumi (tie tekstā bieži atkārtojas, arī mainīgās redakcijās), kas īpatnējā veidā skaidro aizsargājamo teritoriju "Augšdaugava" un "Daugavas loki" veidotāju domas un motivācijas vairāk nekā pirms 25 gadiem. Taču apgalvojumi nebalstās uz faktiem, un drīzāk nostāda tajā laikā darbojošos cilvēkus neērtās situācijās.

Tikai daži piemēri, lai būtu vieglāk saprast turpmāko.

- Derīgo izrakteņu ieguves vieta AAA "Augšdaugava" "[..] iekļauta jau kā esoša, tātad (šeit un turpmāk pasvītrojumi mani – A.M.) aizsardzības statusa piešķiršana tai uzskatāma arī par šīs tradicionālās saimnieciskās darbības ainavas aizsardzību". Un tālāk "[..] no kā secināms, ka aizsargājamo teritoriju izveides laikā ir ņemta vērā vēsturiskā saimnieciskā darbība vienā no Daugavas lokiem, kurā vēsturiski izvietotas derīgo izrakteņu ieguves vietas [..]."
- Derīgo izrakteņu ieguves vietas ir vēsturiski ainavas elementi, un AAA "Augšdaugava" teritorijā 1990. gadā tās iekļautas jau kā esošas, "tātad aizsardzības statusa piešķiršana tām uzskatāma arī par šīs tradicionālās saimnieciskās darbības ainavas aizsardzību".

Turpmāk manā rīcībā esošā informācija par Daugavas ielejas aizsargājamo teritoriju veidošanās sākumiem.

Aizsargājamo teritoriju "Augšdaugava" un "Daugavas loki" juridiska izveidošana 1990. g. tieši saistāma ar faktu, ka 1987. g., pēc Daugavpils HES projekta papildus ekoloģiskās un ekonomiskās ekspertīzes, ar PSRS Ministru padomes lēmumu tika pārtraukta tās celtniecība. Tādēļ īsumā par notikumu gaitu pirms un pēc šī Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas procesā nozīmīgā fakta. Paskaidroju, ka piedalījos minētajā ekspertīzē, bet pēc tam kā zinātniece veicu pētījumus aizsardzībai paredzētajās teritorijās, rakstīju dažādas izziņas, pamatojumus un zinātniskās publikācijas (kas nevienam nav juridiski saistošas). Pasūtītāji mainījās, tās bija dažādas tā laika institūcijas. Ja arī kādi fakti, apsvērumi vai manis rakstītie paskaidrojumi lēmumu pieņemšanas sfērā tajā laikā tika izmantoti, tad man uz tiem nav autortiesību.

Daugavpils HES celtniecības darbi uzsākti 1979.g., bet tehniskais projekts apstiprināts tikai 1983.g. Bija plānots HES pirmo kārtu nodot ekspluatācijā 1990. g. Celtniecības darbi pag. gs. 80. gadu vidū strauji izvēršas un 1986. g. plānoto zemes darbu apjoms izpildīts vairāk par 60%.

Tas ietvēra arī HES ūdenskrātuves teritorijas sagatavošanu appludinājumam. Tas nozīmēja, ka līdz 1986. g. bija darīts sekojošais:

- No Daugavas krastu kapsētām uz citām pārapbedīti laika gaitā mirušie cilvēki.
- Daugavas zemajos krastos līdz appludinājuma līnijai bija izcirsti meži.
- No zemo Daugavas krastu sādžām cilvēki bija pārvietoti uz citām vietām, kur šim nolūkam celtas mājas.

- Tika izstrādāti esošie karjeri Daugavas krastos (Elernes un Butišķu loki), veidojot uzkrājumus.

Tajā pat laikā 1986. g. 17. okt. laikrakstā "Literatūra un māksla" parādījās Daiņa Īvāna un Artura Snipa publikācija "Par Daugavas likteni domājot", kas krasi mainīja notikumu gaitu un izsauca sabiedrības savijņošanos, kā arī ietekmēja valdības rīcību.

Ar 1986. g. 26. nov. rīkojumu Latvijas PSR Ministru padome izveido ekspertu komisiju, kurai līdz 1987. g. janvārim jāveic Daugavpils HES tehniskā projekta papildus ekoloģiskā un ekonomiskā ekspertīze. Tās slēdziens (krievu valodā) aptver 26 lpp. (manā rīcībā ir teksta kopija, bet oriģināls meklējams arhīvos).

1987.g. vasarā Jūrmalā notiek PSRS ZA Biosfēras padomes izbraukuma sesija, kurā Latvijas PSR valsts plāna komitejas priekšsēdētājs M. Ramāns paziņo par lēmumu atteikties no Daugavpils HES celtniecības. Tam seko nākamais – PSRS Ministru Padomes 1987. g. 5. nov. lēmums par Daugavpils HES celtniecības pārtraukšanu. Saprotams, ka tajā brīdī Daugavas krasti appludinājuma zonā bija papostīti, tur mitušo cilvēku dzīves izmainītas, un tādēļ sabiedrībā ziņa par gūto sasniegumu tika uztverta dažādi.

Vadošā prasība, kas sabiedrībā dominēja blakus "aizliegt HES celtniecību", bija – tās vietā "izveidot aizsargājamas teritorijas", vienkārši – kā uzvaras apliecinājumu. Tādi priekšlikumi nāca no dažādām pusēm, piem., Latvijas dabas un pieminekļu aizsardzības biedrības, Latvijas kultūras fonda. Bet pavisam konkrēti – 1988. g. 27. sept. Daugavpils rajona Tautas deputātu padomes sesijā pieņemts lēmums par divu aizsargājamo teritoriju ("Augšdaugava" un "Daugavas loki") izveidošanu. 1989. g. 17. martā no Daugavpils rajona Tautas deputātu padomes izpildkomitejas nosūtīta vēstule Latvijas PSR Ministru padomei ar lūgumu pieņemt lēmumu par abu aizsargājamo teritoriju apstiprināšanu.

Kopumā situācija nebūt nebija tāda, kas atbilstu mūsdienu kritērijiem par kādas vietas dabas vērtībām un aizsardzības nepieciešamību. Uzsvars sākotnējos plānos tika likts uz atvесеlošanu, rekultivāciju, izdarīto bojājumu seku izlīdzināšanu. Kopumā – aizsardzības statusa noteikšanu Daugavas ielejai uztvēra kā pretmetu Daugavpils HES celtniecībai, tātad tam bija sociāla un politiska nozīme.

Saprotams, ka tādu lēmumu Latvijas PSR valdība nevarēja pieņemt vienkārši uz publiski izteiktu vēlmju vai iesniegumu pamata, jo Latvijā jau pastāvēja aizsargājamās teritorijas, un kārtība, kā tās veidot. Tādēļ 1987.-1989.gados steidzamības kārtā notika nepieciešamie izpētes darbi (lielākoties sabiedriskā kārtā), dažādas sanāksmes gan Rīgā dažādās institūcijās, gan Daugavpilī. Pēdējās bija īpaši nozīmīgas. Tajās piedalījās daudz cilvēku, jo skāra plašu jautājumu loku: par mežu atjaunošanu un turpmāko apsaimniekošanu, par lauksaimniecības zemju izmantošanu, par pamestajām mājvietām, ceļiem u.c. Īpaši atzīmējams, ka viens no skarbāk apspriestajiem jautājumiem bija – par smilts-grants karjeriem, to nākotni. Notika diskusijas, arī par iespējamiem ierobežojumiem, kas sekos aizsardzībai.

1988. g. 12. apr. notika Daugavpils rajona izpildkomitejas rīkotā sanāksme par karjeru rekultivāciju, kurā piedalījās gan vadības pārstāvji, gan ģeologi, gan karjeru apsaimniekotāji (pavisam 22 cilvēki). Saglabājies sanāksmes protokols. Šeit atzīmējams lemjošās daļas 1. punkts, proti: *"Uzskatīt, ka smilts un grants karjeru izstrādes laikā sabojāto zemju rekultivācija ir svarīgākais uzdevums, lai normalizētu ekoloģisko situāciju Daugavpils rajonā"* (tulkojots no krievu valodas - piezīme mana, A.M.).

Protokolā redzams, ka tika plānotas konkrētas rīcības – veikt palikušo krājumu revīziju, markšneidera darbus, izstrādāt Elernes karjera pakāpeniskas izstrādes un rekultivācijas projektu (līdz 1990. g.). Domājams, ka arhīvos, t. sk. bij. Ģeoloģijas pārvaldes, var atrast konkrētu informāciju par plānoto un paveikto.

1989.g. nogalē bija sagatavoti nepieciešamie dokumenti (robežu apraksti, pamatojums, dažādi saskaņojumi u.c.) un iesniegti Latvijas PSR Ministru padomei.

1990.g. 8. febr. pieņemts lēmums Nr.25. "Papildinājumi Latvijas PSR MP 1987.g. 10.apr. lēmumam Nr.107 „Par īpaši aizsargājamiem dabas objektiem Latvijas PSR teritorijā.”” (pielikumā robežu karte ar Dz. Hadoņinas parakstu 1989.g. 18.dec.)

Par to, kas notika turpmāk, kā īstenojās plānotie darbi, man nav informācijas, jo kopš aizsargājamo teritoriju izveidošanas tās tika iekļautas aizsargājamo teritoriju sistēmā, to pārvaldība nonāca vietējo pašvaldību rokās. Turklāt, tūlī pēc Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanas viss mainījās, veidojās jauni likumi un noteikumi, kas attiecās arī uz dabas aizsardzības politiku.

Ceru, ka iepriekš apkopotā informācija var sniegt ieskatu minēto aizsargājamo teritoriju veidošanas apstākļos, kā arī par sākotnējo mērķu uzstādījumiem attiecībā uz karjeru izmantošanu Daugavas krastos, topošo aizsargājamo teritoriju robežās.

Papildus – maza piezīme. Ieteiktu apsvērt, vai *rūpniecisko derīgo izrakteņu ieguvī* var uzskatīt par "tradicionālu" darbību, it sevišķi, ja tas domāts tikai attiecībā uz Elernes loku.

Cieņā -

A. Melluma, Dr. hab. geogr., LZA korespondētājlocekle

16.03.2021.

aimella@inbox.lv